

Epistemik Sorumluluk ve Avrupa Birliği'nin Arabuluculuk Pratiklerinde Kadınların Barış Müzakerelerine Anlamlı Katılımı: Kosova-Sırbistan Diyalođu Örneği

Burcu Özdemir-Sarıgil

TED Üniversitesi, Dr.

[ORCID: 0000-0001-8741-4596](https://orcid.org/0000-0001-8741-4596)

burcu.ozdemir@tedu.edu.tr

Öz

Bu makale, toplumsal cinsiyet eşitliği normunun şekillendirdiği 'anlamlı katılım' anlayışı ile 'epistemik sorumluluk' perspektifini birleştirerek, Kosova ve Sırbistan arasındaki barış müzakereleri örneği üzerinden, Avrupa Birliği'nin (AB) arabuluculuk pratiklerinde kadınların resmi müzakere süreçlerine katılımını incelemektedir. AB'ye tam üyelik sürecinde olan Kosova ve Sırbistan arasında devam eden barış müzakerelerinin 2011 yılından bu yana baş arabulucusu AB'dir ve tarafların hükümetleri üzerinde ciddi bir kaldıraç etkisi vardır. Kritik soru ise, bu etki ve sorumlulukla AB'nin kadınların müzakerelere eşit ve anlamlı katılımını hangi yollarla ve ne ölçüde sağlayabildiğidir. Süreç izleme yöntemiyle, AB ve sivil toplum tarafından yayınlanan birincil metinler üzerinden yapılan inceleme göstermektedir ki, kadınları temsilen sivil toplum örgütleri üst düzey resmi müzakerelere dahil edilmemişlerdir. Müzakere heyetlerinde kadınların niceliksel varlığı ise sembolik düzeyde kalmıştır. Çalışmanın bir başka bulgusu, kadınların çabalarına rağmen AB'nin hazırladığı anlaşma metinlerinde kadınların taleplerine yeterince yer vermemiş olmasıdır. Bu önemli örnek üzerinden çalışmanın vardığı sonuç, AB'nin ciddi potansiyeline ve söylemlerine rağmen, toplumsal cinsiyete duyarlı bir arabuluculuk pratiğini hayata geçiremediğidir. Söylem ve pratik arasındaki bu fark, AB'nin epistemik sorumlulukları ve normatif aktörlük iddiası ekseninde gelişen tartışmalara yeni bir boyut kazandıracak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, barış arabuluculuğu, Kosova-Sırbistan müzakereleri, Kadın Barış ve Güvenlik gündemi, kadınların anlamlı katılımı

•••••

Geliş tarihi: 10 Eylül 2024 • Kabul tarihi: 13 Kasım 2024

•
Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • özel sayı/FEJUST • 89-120
DOI: 10.46655/federgi.1547759

Epistemic Responsibility and the Meaningful Participation of Women in the European Union's Peace Mediation Practices: The Case of the Kosovo-Serbia Dialogue

Burcu Özdemir-Sarıgil

TED University, Dr.

[ORCID: 0000-0001-8741-4596](https://orcid.org/0000-0001-8741-4596)

burcu.ozdemir@tedu.edu.tr

Abstract

This article analyzes women's participation in the European Union's (EU) mediation efforts, using the case of peace negotiations between Kosovo and Serbia. The article combines the approaches of 'meaningful participation,' rooted in gender equality, alongside epistemic responsibility. Since 2011, the EU has mediated the peace talks, wielding significant influence over both parties, which have been candidates for EU membership. Given this influence, the study questions how and to what extent the EU has ensured women's equal and meaningful involvement. Through process tracing and examination of EU and women's organizations' texts, findings reveal that civil society groups representing women were excluded from high-level negotiations. Despite women's advocacy, the EU did not integrate women's demands into official agreements. This case shows that, while the EU has significant potential and rhetoric on gender equality, it has not effectively applied a gender-sensitive approach. This gap between its discourse and actions brings a critical perspective on the EU's epistemic responsibilities and its self-image as a normative actor in international mediation.

Keywords: European Union, peace mediation, Kosovo-Serbia negotiations, Women, Peace and Security agenda

• • • • •

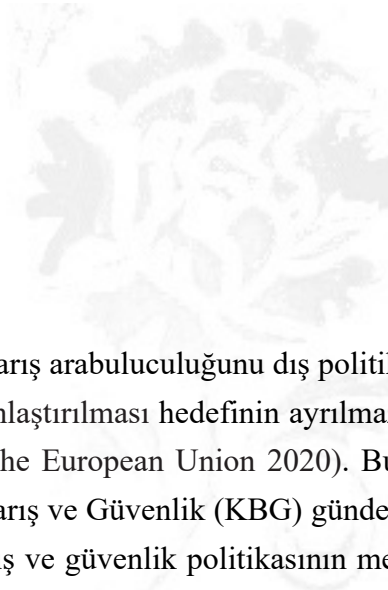
Arrival date: 10 September 2024 • Acceptance date: 13 November 2024

•
Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • special issue/FEJUST • 89-120

DOI: 10.46655/federgi.1547759

Giriş

Avrupa Birliği (AB), barış arabuluculuğunu dış politikasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması hedefinin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir (Council of the European Union 2020). Bu yönde attığı en somut adım, küresel Kadın Barış ve Güvenlik (KBG) gündemini 2008 yılında resmi olarak kabul ederek, dış ve güvenlik politikasının merkezine yerleştireceğini taahhüt eden ilk bölgesel örgüt olmasıdır (Council of the European Union 2008a). Bu dönüşüm sürecinin bir parçası olarak, 2009 yılında yayınladığı AB arabuluculuğu resmi politika belgesinde kadınların tüm barış inşası süreçlerine eşit ve tam katılımını desteklemeyi arabuluculuğun temel prensiplerine dahil etmiştir (Council of the European Union 2009, 8). 2020 yılında yenilenen ‘AB Barış Arabuluculuğu Konsepti’ başlıklı resmi politika belgesinde ise AB şu cümleler ile arabuluculuk kimliğini ortaya koymuştur: “AB, KBG gündeminin tam olarak uygulanmasına kararlıdır ve toplumsal cinsiyet eşitliği ile kadınların güçlendirilmesinin teşviki, AB arabuluculuk girişimlerinin temel bir

özelliğidir” (Council of the European Union 2020, 8). AB’nin koyduğu hedef, daha fazla kadının arabulucu, baş müzakereci ve siyasi temsilci olarak katılımını sağlamak ve barış süreçleriyle ilgili tüm AB eylemlerinde en az yüzde 33 kadın katılımını sağlamaktır (Council of the European Union 2020, 8).

Bu makale, toplumsal cinsiyet eşitliği normunun şekillendirdiği kadınların barış süreçlerine ‘anamlı katılımı’ anlayışı ile Fricker (2007; 2017) ve Medina (2012; 2013; 2017) tarafından geliştirilen ‘epistemik sorumluluk’ perspektifini sentezleyerek, AB’nin arabuluculuk pratiklerinde kadınların resmi müzakere süreçlerine anlamlı katılımına verdiği desteği incelemeyi amaçlamaktadır. Miranda Fricker, epistemik adaletsizliği en yalın haliyle, “birilerine, özellikle onların bilen özne olma kapasitesine yönelik yapılan bir haksızlık biçimi” olarak tanımlar (2007, 1). Fricker’in üzerinde durduğu ayrımcılık ve adaletsizlik, hem bir iktidar ve gücün kullanımı meselesidir, hem de etik, yani doğru ve yanlışla ilgili olan, bir konudur. Fricker (2017) ve Medina’ya (2017) göre, epistemik adaletsizlikler karşısında (örneğin, dışlanma ve susturulma; görünmezlik ve duyulmazlık, marjinalize edilmek, vb) sorumluluk olarak epistemik direnç gösterilmelidir. Adaletsizlikle mücadelede kimse sorumluluktan kaçamaz, o bağlamda bulunan, şahit olan herkesin farklı seslerin alternatif anlamlar, yorumlar ve ifade oluşturmaya ve katılımına yardımcı olma sorumluluğu vardır. Bu bakış açısıyla, makalemizin odaklandığı kadınların barış süreçlerine katılımında yaygınca karşılaştıkları görmezden gelinme, dışlanma gibi toplumsal cinsiyet temelli epistemik adaletsizlikler karşısında, barış arabulucularının kaçınılmaz epistemik sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukların başında, kadınların anlamlı katılımını, yani kadınların barış müzakerelerinde hem sayısal (niceliksel) varlığını, hem de sürece katkı sağlayabilecek, içeriği şekillendirebilecek bir konumda olmasını (niteliksel) sağlamak gelir. Özellikle de çatışan taraflar üzerinde ciddi etki sahibi ve KBG normatif gündemini benimsemiş ve bu çerçevede kadınların anlamlı katılımını sağlamayı taahhüt etmiş ülkeler ve uluslararası örgütler önemli bir katalizör görevi üstlenebilirler

(Aggestam 2019). Ancak tam aksi durumlar da mümkündür. Örneğin, Paffenholz ve arkadaşlarının (2016, 46) inceledikleri kırk barış sürecinde yaygınca karşılaştıkları gibi, arabulucuların deneyimsizliği, toplumsal cinsiyete ve eşitlik anlayışına direnci veya kayıtsızlığı kadınların varlık ve etki imkanlarını kısıtlayıcı bir durum da yaratabilir.

AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini ve KBG gündemini teşvik etmede norm girişimcisi ve lider olma söylemi değerlidir. Urrutia ve arkadaşlarının vurguladıkları gibi (2016), AB'nin söylemini pratiğe dökerek anaakımlaştırması durumunda yaratabileceği dönüştürücü potansiyel ile gerçek anlamda katılımcı, kapsayıcı, kadınların ve kadın sivil toplum örgütlerinin güçlendirildiği, finansal olarak desteklendiği sürdürülebilir barış süreçlerine katkı verebilecektir. Ancak, gelişmekte olan normatif söyleme rağmen, genel hatlarıyla AB dış politikasını değerlendiren feminist literatür, örneğin genişleme ve komşuluk politikası (Montoya 2009), dış ilişkiler (Guerrina vd. 2023), güvenlik ve savunma politikası (Stern 2011), dış politika kurumsal yapıları (Kronsell 2015; Guerrina ve Wright 2016) gibi temel alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliği normu ekseninde şekillenen KGB gündemini anaakımlaştırma konusunda AB'nin eksikliklerini ortaya koymaktadır. Öte yandan, görece yeni oluşmakta olan AB'nin barış arabuluculuğu alanını konu alan literatürün çoğunlukla odaklandığı, AB'nin dahil olduğu süreçlerde çatışan devletleri anlaşmaya yaklaştırmada etkili olup olmadığı, ve arabulucu olarak koyduğu hedeflere ulaşım ulaşamadığıdır (Bergmann 2020). Başka bir ifadeyle, genel olarak AB arabuluculuğunun toplumsal cinsiyet analizleri, özel olarak da kadınların anlamlı katılımı literatürde ve politika izleme çalışmalarında henüz yerini yeterince alamamıştır. Bu alanda öncü sayılabilecek bir çalışma, Urrutia ve arkadaşlarının (2016) inceledikleri Mali barış süreci örnek vakasıdır. Bu örnekte AB baş-arabulucu olmasa da, arabuluculuk sürecine kolaylaştırıcı olarak katkıda bulunmuştur. Mali'de, Cezayir ve BM'nin baş-arabulucu olarak liderlik ettiği barış süreci 2015'te bir barış anlaşması ile sonuçlanmıştır. Malili kadınların

katılım talebine rağmen, Cezayir, diğer arabulucular ve müzakere taraflarının dile getirdiği çekinceler, kadınların katılımı konusunun askıya alınmasına yol açmıştır. AB'nin toplumsal cinsiyete duyarlı arabuluculuk söylemi, bu durumu değiştirememiştir (Urrutia vd. 2016, 4). Libya barış sürecinde, AB arabuluculuğu ve KBG gündemini inceleyen Tronci (2020) ise, arabulucular arasında yer alan AB'nin kadınların barış sürecine katılımını desteklese de, geliştirdiği yaklaşımın eksikliklerinin altını çizmiştir. Başka bir ifadeyle, kadınların barış anlaşmasının şekillendirildiği üst düzey resmi müzakerelere ve toplantılara katılımındansa, AB'nin Libya'da kadınların katılımını desteklemeye yönelik yaklaşımı, esas olarak kadınlar için ayrı veya gayriresmi yollar oluşturmak ve kadınların barış inisiyatiflerini finanse etmek üzerine odaklanmıştır (Tronci 2020). Bu çalışmaları da göz önünde bulundurarak, barış arabulucusu AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında epistemik sorumluluklarını ne ölçüde ve nasıl yerine getirdiğinin söylemden ziyade pratikte, yani örnek vakalar üzerinden değerlendirilmesinin değerli olduğu görülmektedir. Bu şekilde makale, gelişmekte olan AB arabuluculuğu ve toplumsal cinsiyet literatürüne teorik ve ampirik katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu makale, tek vaka çalışması yöntemi kullanarak Kosova ve Sırbistan arasında AB baş arabulucuğunda 2011 yılından beri devam eden barış müzakerelerini derinlemesine inceleyecektir. AB'ye tam üyelik sürecinde olan Kosova ve Sırbistan üzerinde AB arabulucularının ciddi bir kaldıraç etkisi vardır. AB'nin Kosovalı ve Sırbistanlı kadınların müzakerelere eşit ve anlamlı katılımını sağlama konusunda hangi yolları izlediği ve bu katılımı ne ölçüde gerçekleştirebildiği sorusu araştırmanın merkezinde yer almaktadır. Kosova ve Sırbistan arasındaki barış müzakereleri, süreç izleme yöntemi kullanılarak 2011 ile 2024 arası dönemde AB'nin arabuluculuk yaptığı kritik aşamalara ayrılacak ve bu dönemler, ilişkisellik ve nedensellik ilişkisini kurmamıza olanak tanıyan iki temel boyut üzerinden analiz edilecektir. Bu boyutlar şunlardır: (1) arabulucu AB'nin süreçle ilgili epistemik sorumluluklarını yerine getirmesi ve

(2) arabulucu AB'nin içerikle ilgili epistemik sorumluluklarını yerine getirmesi. Çalışmanın birincil kaynakları, hem AB hem de kadın örgütleri tarafından yayınlanan metinlerdir. Bu metinler arasında kadın örgütlerinin arabuluculara ve kamuoyuna hitaben yazdıkları açık mektuplar, bildirimler, mülakatlar ve raporlar ile AB arabulucularının basın bildirimleri, müzakere çerçeve belgeleri ve anlaşma metinleri yer almaktadır.

Makalenin sonraki bölümleri şu şekilde ilerleyecektir. Kavramsal çerçevenin verildiği devam eden bölümde, epistemik adaletsizlik, epistemik sorumluluk, anlamlı katılım kavramsallaştırması yapılacak ve KBG gündemi ve feminist uluslararası ilişkiler literatürüyle bağlantılar kurulacaktır. Savaş sonrası 1999 ile 2008 arası döneme odaklanan ikinci bölümde, AB arabuluculuğu öncesi Birleşmiş Milletler (BM) arabuluculuğu ve Kosovalı kadınların müzakerelere katılımı kısaca incelenecek ve bu diğer bölümlere zemin hazırlayacaktır. Üçüncü bölümde, 2011 ile 2024 arasında AB dönemi arabuluculuğu ve kadınların anlamlı katılımı derinliğiyle ele alınacaktır. Son bölüm ise tartışma ve makalenin sonuçlarına ayrılmıştır.

Epistemik Adaletsizlik, Kadınların Barış Müzakerelerine Katılımı ve Arabulucuların Epistemik Sorumlulukları

Fricker (2017, 49) epistemik adaleti “bir kimsenin epistemik bir özne olarak özellikle kasıtlı bir şekilde aşağılandığı ve/veya statüsünde dezavantajlı duruma düşürüldüğü bir yanlış türü” olarak tanımlar. Kidd ve arkadaşları (2017, 1), Fricker’ın tanımını benimsemekle birlikte, epistemik adaletsizliği “bilgi, anlama ve iletişim pratiklerine katılım konularıyla ilgili haksız muamele biçimleri” olarak daha geniş kapsamlı tanımlamışlardır.

Fricker, epistemik adaletsizliğin iki formunu belirler: tanıklık adaletsizliği ve yorumbilgisel (hermeneutik) adaletsizlik. Fricker’a göre (2007, 1; 2017, 49), tanıklık adaletsizliği bir ayrımcılık biçimidir ve nedeni kemikleş-

miş önyargılardır. Başka bir ifadeyle, önyargılar (örneğin mizojini, homofobi, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, iklim şüpheliği gibi) konuşmacının yanlış değerlendirilmesi, onun söylediklerine daha şüpheli yaklaşılması ve statü olarak daha düşük görülmesine yol açar. Örneğin, ataerkil zihniyetin ciddi boyutlarda nüfuz ettiği bir toplumda kadınların maruz kaldıkları her türlü şiddet normalleştirilir ve kadınların şiddet beyanı hafife alınabilir ya da yok sayılabilir. Yorumbilgisel adaletsizlik ise bir kişinin (ya da bir topluluğun) anlam üretme kapasitesinin haksız engellerle karşılaştığı veya onların anlaşılabilirliğinin haksız bir şekilde kısıtlandığı, dezavantajlı duruma düşürüldüğü durumlarda ortaya çıkar (Fricker 2007, 1). Fricker yorumbilgisel adaletsizliğinin nedenlerini irdelerken, sosyal hayattaki fırsat eşitsizliklerinin, dezavantajların ve ‘epistemik marjinalizasyon’ kavramının üzerinde özellikle durmuştur (Fricker 2013; Fricker 2017). Marjinalizasyon kavramı ise bir kişinin ya da topluluğun sosyal anlamların üretilmesinde erişimi olmama durumu, eşit katılım hakkının olmaması, dışlanması olarak açıklanır (Fricker 2017, 49). Dolayısıyla, yorumbilgisel adaletsizliğe maruz kalan kişiler veya topluluklar farklı bir görüş belirtmekten, anlam üretme (meaning-making) ve anlam paylaşma (meaning-sharing) pratiklerine katılmaktan gücü elinde tutanlarca alıkonulmaktadır (Medina 2017, 42).

Karşılaşılan epistemik adaletsizliğin teşhisi ve teşhiri kadar önemli olan, adaletsizlikle nasıl mücadele edileceği, adaletin kimlerce ve nasıl sağlanacağıdır. Medina (2017), bu makalenin bakış açısını şekillendiren, epistemik adaletsizlikle mücadelede yorumbilgisel direnç (hermeneutical resistance), ve epistemik sorumluluk (epistemic responsibility) kavramlarını öne çıkarır. Medina’ya (2017, 47) göre epistemik direnç, “hakim yorumlayıcı çerçevelerin normatif beklentilerine karşı direnmeyi ve farklı ya da uyumsuz seslerin alternatif anlamlar, yorumlar ve ifade stilleri oluşturmasında yardımcı olmayı” ifade eder. Destekler şeklinde Pohlhaus (2017, 13), “epistemik adaletsizliğin olduğu yerde, buna karşı direniş de olmuştur. Bu epistemik direniş ise, epistemik

sorumluluk gösterecekler aracılığıyla mümkündür” der.

Karşılaşılan bir adaletsizlikle mücadelede kim(ler) epistemik sorumluluk sahibidir? Medina (2017, 48) adil olmayan durumlara karşı direnç gösterme konusunda o bağlamda bulunan, şahit olan herkesin sorumluluğu olduğunu savunur. Medina'nın herkesin sorumluluğu vardır yaklaşımındaki nüansları irdelemek yerinde olacaktır. Bu aynı zamanda makalemizin de konusunu oluşturan kadınların barış süreçlerine katılımında karşılaştıkları yaygın epistemik adaletsizlikler karşısında, çatışma çözümünün bir parçası olmak için gönüllü olmuş barış arabulucularının (örneğin BM, AB) epistemik sorumluluklarının değerlendirilmesine de teorik bir perspektif kazandıracaktır. İlk olarak, Medina (2013, 90), adaletsizlikleri onarmak için sadece tek bir bağlama, özneye ya da gruba (örneğin çatışan devletler, gruplar ve onların liderleri) sorumluluk yüklemektense, bilen ve birşey yapabilecek kapasitede olan herkesin dahil edildiği, polifonik bir bağlam (polyphonic contextualism) oluşturmanın daha uygun olduğunu savunmaktadır. İkinci olarak, farklı konumlarda bulunan öznelerin ve grupların adaleti sağlamadaki sorumlulukları, onların topluluklar ve pratikler içindeki konumlarına ve ilişkilerine bağlı olarak farklı şekillerde yapılandırılmalı ve pay edilmelidir. Öznelerin ve grupların adaletle ilgili sorumlulukları belirlenirken iletişimsel ve bağlamsal dinamikler büyük önem taşır: “kim kime neyi iletiyor (ya da iletmeye çalışıyor) sorusu son derece önemlidir” (Medina 2013, 97). Medina'ya göre (2013, 90) “sorumluluğun yerine getirilip getirilmediği, öznelerin ve grupların birbirlerine karşı sergiledikleri karşılıklı konumsallık, ilişkiyel olma ve yanıt verme (ya da bunların eksikliği) biçimleri dikkate alınarak değerlendirilmelidir”.

Epistemik adaletsizlik yaklaşımı, sosyal bilimlerdeki birçok konuyu, tartışmayı ve geleneği yenilikçi yollarla bir araya getirmiştir. Hem bir olgu hem de bir araştırma konusu olarak epistemik adaletsizlik karşısında direnç ve epistemik sorumluluk, feminizm gibi önemli sosyal ve entelektüel hareketlerle de bağ kurabilir. Örneğin, bilginin üretimi ile gücün kullanımı ilişkisini

vurgulayan feminist duruş (feminist standpoint) teorisi, ezilen grupları güçlendirme, onların deneyimlerine değer verme ve en nihayetinde Patricia Hill Collins'in (1989) ifadesiyle 'muhalif bilinç' geliştirmeyi savunur. Benzer şekilde, Cynthia Enloe (1990), 1980'lerde uluslararası ilişkilerde 'kadınlar nerede?' sorusunu gündeme taşıdığına, bu alanın hem çalışma konularında hem de pratiğinde kadınların görünmezliğine atıfta bulunuyordu. 'Kadınlar nerede?' sorusu, toplumsal cinsiyet konularına karşı yerleşik disiplinler körlüğü vurgulamak ile birlikte, dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların siyasette meşru ve belirleyici özneler olarak katılımını (veya neden ve nasıl katılmadığını) sorguluyordu. Bir epistemik adaletsizlik ifşası ve adalet arayışı ile feministlerin ortaya attığı bu temel sorunsal bir çok alanda olduğu gibi kadınların barış inşası süreçlerine katılımı ve arabulucuların sorumlulukları konusunda da bugün hala önemini korumaktadır.

Kriz ve çatışma dönemlerinde kadınların deneyimleri, özellikle kadınların karşılaştıkları toplumsal cinsiyet temelli sorunlar, mağduriyetler, maruz kaldıkları şiddet ve sistematik tecavüz tarihsel olarak gözardı edilmiştir (S/RES/1325 (2000); Rehn ve Sirleaf 2002). Ciddi bir tanıklık adaletsizliği örneği teşkil eden bu durum, epistemik direnç ve sorumluluk gösteren ulusötesi feminist savunuculuk ağları, medya, insan hakları gruplarının raporları, akademik çalışmalar ve uluslararası örgütlerin gerçekleri tespit misyonları sayesinde belgelenmiş, ve 1990'lardan bu yana uluslararası toplumun gündemine taşınmıştır (O'Reilly 2018, 1). Kararlarının bağlayıcı niteliği olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) ise, 2000 yılında bir ilke imza atarak 'Kadın, Barış ve Güvenlik' (KBG) başlıklı 1325 sayılı kararını (S/RES/1325 (2000)) almıştır. KBG gündemi, bir yandan savaşların ve krizlerin kadınlar üzerindeki derin etkilerini açıkça kabul ettiği ve güvenikleştirdiği, diğer yandan da toplumsal cinsiyet eşitliği ekseninde kadınların barış ve güvenliğin tesisinde aktörlüklerini teşvik ettiği için küresel siyasette dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Bu normatif gündem, devlet ve devlet güvenliği odaklı yerleşik

anlayışı toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan güvenliği anlayışına dönüştürme gayretindedir (Kirby ve Shepherd 2021).

Kadınların barış ve güvenlikle alakalı süreçlere katılımı ve etkisi, KBG gündeminin en önemli bileşenlerinden biridir. BMGK kararı 1325, kadınların barış ve güvenliğin korunması ve teşvik edilmesine yönelik tüm çabalarda eşit katılımının ve tam dahil olmasının önemini vurgular (S/RES/1325 (2000), 1). BMGK kararı 1325 madde 1, devletlere ciddi sorumluluk yükler ve “üye devletleri, çatışmaların önlenmesi, yönetimi ve çözümüne yönelik ulusal, bölgesel ve uluslararası kurumlar ve mekanizmalarda, tüm karar alma seviyelerinde kadınların temsilinin artırılmasını sağlamaya” sevkeder (S/RES/1325 (2000), 2). Madde 8 ise, Medina’nın (2013; 2017) kolektif sorumluluk anlayışına paralel şekilde, “barış anlaşmalarının müzakere ve uygulanmasında yer alan tüm aktörleri” (S/RES/1325 (2000), 3), toplumsal cinsiyet perspektifini benimsemeleri konusunda sorumluluğa davet eder ve “yerel kadınların barış girişimlerini ve yerel çatışma çözüm süreçlerini destekleyen ve kadınları barış anlaşmalarının tüm uygulama mekanizmalarına dahil eden önlemleri almaya çağırır” (S/RES/1325 (2000), 3). Kadınların insan hakları ekseninde gelişen ve toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık yapmama normlarına dayanan KBG gündemli BMGK kararları, hukuki anlamda BM üye devletlerini, uluslararası örgütleri ve barış inşası süreçlerine dahil olan tüm aktörleri (örneğin arabulucuları) bağlayıcı niteliktedir ve epistemik sorumluluğu aralarında pay eder. Uluslararası aktörlerden toplumsal cinsiyet adaletine duyarlı ve kadınların katılımının önünü açar nitelikte olmaları beklenmektedir. Bu nedenle, son yirmi yılda kadınların barış süreçlerine katılım mücadelesinde normatif dayanak ve savunuculuk aracı haline gelmiştir (Charlesworth 2008; UN Women 2015, 41).

Bugün artık kadınların barış müzakerelerine katılımı ve etkisi değerlendirilirken yaygın olarak kabul gören anlayış ve yöntem ‘anamlı’ katılımdır. Paffenholz ve arkadaşları (2016), anlamlı katılımı “kadınları sadece saymak

değil, kadınları sayılır kılmak” olarak özetler. Adil ve sürdürülebilir barış anlaşmalarına ulaşmada ve bunları uygulamada fark yaratacak şey, kadınların masada yer almasının yanında, anlaşmaların maddelerini ve uygulanması sürecini de şekillendirerek toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirebilmeye muktedir olmalarıdır (Paffenholz 2019, 152). Başka bir ifadeyle, anlamlı katılım anlayışı kadınların barış müzakerelerinde hem sayısal (niceliksel) varlığını, hem de sürece katkı sağlayabilecek, içeriği şekillendirebilecek bir konumda olmasını (nitelik ve etki) ön görür. Kadınların barış müzakerelerine anlamlı katılımını sağlamada ise, hem normatif olarak BMGK kararı 1325’in, hem de teorik olarak Medina’nın (2013; 2017) vurguladığı gibi, barış inşası sürecine dahil olan herkesin sorumluluğu vardır. Dolayısıyla, barış sürecinde varlıkları rızaya dayalı üçüncü taraflar olarak (UN 2012) barış arabulucularının da epistemik adaleti sağlamada sorumlulukları vardır. Arabulucular barışın asli unsurları olan kadınlara ve onların taleplerinin marjinalleştirilmesine seyirci kalmamalıdır.

Bu tartışmaların ışığında, arabulucuların etkililiğini değerlendirirken, normatif söylemlerden ziyade pratiklere odaklanmak daha yerinde olacaktır. BMGK kararı 1325 çerçevesinde oluşan anlamlı katılım anlayışının arabulucular tarafından ne ölçüde tatbik edildiğini değerlendirmemize olanak sağlayan bir analitik çerçeve geliştirilebilir (bkz. Palmiano Federer 2016). Bu makalenin kullanacağı çerçeve iki boyutludur: (1) arabulucuların kadınların katılımını sağlamada süreçle ilgili epistemik sorumlulukları, (2) arabulucuların kadınların katılımını sağlamada içerikle ilgili epistemik sorumlulukları. Daha detaylı ele alacak olursak, kadınların müzakere masasına dahil edilmesi ve niceliksel katılımının desteklenmesi, arabulucuların süreçle ilgili sorumluluğu olarak görülebilir. Örneğin, bir barış sürecinde, kadınların ön müzakereler, müzakereler ve anlaşma sonrası uygulama faaliyetlerine ne ölçüde dahil edildiği, bunun yanında dahil edilme şekli (örneğin, eşit katılımcı, müzakere heyetlerinin üyesi, gözlemci, uzman, arabulucu ya da görüşünün alınması

olarak) süreçle ilgili sorumluluk altında incelenebilir. Öte yandan, kadınların barışa dair önerilerinin dahil edilmesi veya barış anlaşmalarında toplumsal cinsiyete duyarlı metinlerin/maddelerin dahil edilmesinin desteklemesi ve diğer aktörlerin ikna edilmesi, arabulucunun içerikle ilgili sorumluluğu olarak görülebilir.

Devam eden bölümlerde, örnek vakamız Sırbistan ve Kosova arasındaki önce BM ve ardından AB arabuluculuğu eşliğinde gerçekleşen müzakerelerde, farklı dönem ve bağlamlarda, kadınların sürece dahil olma girişimleri, karşılaştıkları epistemik adaletsizlik ve bunun karşısında arabulucu pratikleri süreç ile ilgili sorumluluklar ve içerik ile ilgili sorumluluklar boyutu ile incelenecektir.

BM Arabuluculuğunda Sırbistan-Kosova Müzakereleri ve Kadınların Katılımı (1999-2008)

1998 ile 1999 yılları arasında Kosova'da yaşanan şiddetli savaş, NATO'nun müdahalesi ile sona ermiştir. Kosova'daki savaşta toplumsal cinsiyet sorunsalı çatışma dinamiklerinin merkezinde yer almış ve kadınlara yönelik cinsel şiddet, savaşta bir silah olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Bracewell 2000; Di Lellio 2016; KWN 2021). BMGK, Kosova için çatışma sonrası düzeni kuran 1244 sayılı kararını 10 Haziran 1999'da kabul etmiştir (S/RES/1244 (1999)). BMGK 1244 sayılı kararı, NATO'nun oluşturacağı Kosova Gücü'nü (KFOR) güvenliği sağlamak için yetkilendirirken, diğer yandan da BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK) olarak adlandırılan, yürütme ve yargı erklerini üzerine alan uluslararası bir sivil yönetimin kurulmasını öngörmüştür. Çatışmaların kaynağı olan Kosova'nın nihai statüsünün ise bu geçiş dönemi yapıları altında ve uluslararası toplumun desteği ile belirleneceği kararlaştırılmıştır (Ker Lindsay 2013, 845).

BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Kasım 2005'te Martti Ahtisaari'yi,

Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi için yapılacak görüşmelerde arabuluculuk yapmak üzere BM Özel Temsilcisi olarak atamıştır. Ahtisaari'nin onbeş ay süren temas ve görüşmelerin ardından Kosova'nın nihai statüsü ve bağımsızlığı için hazırladığı çözüm önerisi Sırbistan tarafından reddedilmiş ve böylelikle BM'nin ilk arabuluculuk dönemi sona ermiştir (Ahtisaari 2008; Ker-Lindsay 2013). Ağustos 2007'de, Fransa, Almanya, İtalya, Rusya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nden oluşan Temas Grubu, Sırbistan ve Kosova arasında yeni bir müzakere dönemi başlatmayı BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon'a önermiştir (UN Security Council 2007, 2). Temas Grubundaki devletlerin oluşturduğu 'Troika' adı verilen heyet arabuluculuğunda yürütülen dört aylık barış müzakereleri de Kosova'nın statüsü meselesinde tarafları uzlaştıramamıştır (UN Security Council 2007, 3).

Sırbistan ve Kosova'daki kadınlar hem savaştan en ağır şekilde etkilenmelerine hem de savaş sonrası dönemin kurucu unsuru olma çabalarına rağmen ciddi epistemik adaletsizliğe maruz kalmıştır. Siyasette yer almalarının önünü açabilecek anayasal haklarına ve her iki ülkenin seçim yasalarının ulusal ve yerel seçimlerde yüzde 33 kadın kotası getirmesine rağmen, kadınlar liderlik ve karar alma mekanizmalarında yer alamamışlardır. BM arabuluculuğunda barış müzakereleri başladığında Kosova Parlamentosunda kadın temsili yüzde 26 iken (Equal Future Kosovo, t.y.), Sırbistan Parlamentosunda ise yüzde 10 bandında kalmıştır (Equal Future Serbia, t.y.). BM liderliğindeki arabuluculuk girişimleri ise kadınların liderliği ve siyasette anlamlı katılımını sağlama konusunda gözle görülür hiçbir sorumluluk üstlenmemiştir. BM arabuluculuğundaki barış müzakereleri döneminde, Sırbistan ve Kosova heyetlerinin kompozisyonuna bakıldığında, katılımcıların tümüyle erkeklerden oluştuğu görülmektedir (UN Security Council 2007, 2).

Müzakereleri yakından takip eden ve katılım taleplerini açıkça beyan eden kadın sivil toplum örgütleri ve barış aktivistleri, süreçten dışlanmalarını protesto etmişler ve çeşitli yollarla seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Savaş

döneminde kurulan Kosova Kadın Ağı (Kosovo Women Network, KWN) ve Sırbistan’da aktif faaliyet gösteren feminist antimilitarist barış örgütü Siyahlı Kadınlar Ağı (Women in Black Network) 2006 yılında Kadınların Barış Koalisyonu’nu (Women’s Peace Coalition) kurmuştur (KWN 2022a, 52). Toplumsal cinsiyet eşitliği ve BMGK kararı 1325’i kendilerine dayanak olarak alan bu geniş katılımlı barış ve dayanışma koalisyonunun amacı, kesişimsel olarak kadınların öncelikle kendi aralarında barışması, birlik sağlaması ve ardından barış süreçlerine eşit paydaşlar olarak dahil edilmesini sağlamaktı. Kosova resmi müzakere heyetinde kadınların temsilcisi olarak saygın kadın siyasetçi Edita Tahiri’nin yer alması için de ısrarlıydılar. Barış Koalisyonu, kadınların öncelikli gördüğü konuların müzakerelerde ele alınmasını talep eden bir dizi ortak bildiri hazırlamış ve bunları her iki ülkedeki siyasi liderlere ve arabulucu Ahtisaari’ye göndermişlerdir (KWN 2021, 85). Kadınların Barış Koalisyonu’nun adalet ve anlamlı katılım taleplerine karşılık, Kosova müzakere heyeti Edita Tahiri’yi sürece dahil etmemiştir. Ahtisaari ise müzakerelerde kadınlara yer verme konusunda, sembolik olarak Kosova’da ofisine bir kere kabul etmesi dışında, ciddi hiçbir girişimde bulunmamıştır (KWN 2021, 86).

Belgrad-Prishtine Diyalog Sürecinde Kadınların Anlamlı Katılımı ve AB’nin Üstlendiği Epistemik Sorumluluk

Sırbistan ve Kosova arasında giderek artan gerilim ve tamamiyle tıkanan müzakereler sonucunda, Kosova hükümeti 17 Şubat 2008’de bağımsızlığını ilan etmiştir. Sırbistan ise Kosova’nın tek taraflı bağımsızlık ilanını tanımamış, meseleyi BM Genel Kurulu aracılığıyla, Uluslararası Adalet Divanı’na taşımıştır. Gidişatı yakından takip eden AB Konseyi, Şubat 2008’de AB Hukukun Üstünlüğü Misyonu, Kosova’yı (EULEX) kurmuştur. AB’nin dış ve güven-

lik politikası altında oluşturulan en büyük sivil misyonu olma özelliği taşıyan EULEX'in ana görevi, Kosova yönetimine polis, adalet ve gümrük alanlarının iyi yönetim ve hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde etkin işlemesi için destekte bulunmaktır (Council of the European Union 2008b). Temmuz 2010 tarihinde, BM Uluslararası Adalet Divanı, Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuku ihlal etmediği yönündeki tavsiye niteliğindeki görüşünü açıklamıştır. Bu gelişmeyi memnuniyetle karşılayan AB, Sırbistan ve Kosova arasında bir diyalog sürecini kolaylaştırmaya hazır olduğunu uluslararası topluma bildirmiştir (Economides ve Ker-Lindsay 2015). Buna paralel olarak, AB Konseyi'nin 2003 Selanik Zirvesi sonrasında Batı Balkan ülkelerine yönelik geliştirdiği üyelik perspektifi Kosova ve Sırbistan için pekiştirilmiş, üyelik sürecinde ilerleme iyi komşuluk ilişkileri ve çatışmaların çözümü koşulluluğuna bağlanmıştır (Economides ve Ker-Lindsay 2015).

Resmi adı 'Sırbistan ile Kosova Arasındaki İlişkilerin Kapsamlı Normalleşmesi Üzerine AB Kolaylaştırılığında Diyalog' olan ve yaygınca 'Belgrad-Priştine Diyalogu' olarak anılan yeni müzakere süreci 2011 yılında AB arabuluculuğunda başlamıştır ve hala devam etmektedir. AB, sürecin hedeflerini şu şekilde belirtmiştir: "AB'nin kolaylaştırdığı diyalog, her iki tarafın da kendi Avrupa yolunda ilerleyebilmesi, yeni fırsatlar yaratması ve vatandaşlarının yaşamlarını iyileştirmesi amacıyla, Kosova ve Sırbistan arasındaki mevcut sorunları ele alarak kapsamlı ve yasal olarak bağlayıcı bir normalleşme anlaşması sağlamayı hedeflemektedir" (EEAS 2022a).

Devam eden bölümlerde, kadınların barış müzakereleri sürecine ne ölçüde dahil edildiği ve AB'nin anlamlı katılımı sağlamada epistemik sorumluluğu diyalog sürecinin bugüne kadarki dört aşamasında incelenecektir.

Kadınların Müzakere Masasında Temsili ve AB Arabuluculuğundan Talepleri

Belgrad-Priştine diyalogunun ilk aşaması (2011- 2012), Sırbistan ve Kosova heyetinin dokuz ayrı turda Brüksel’de bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Teknik diyalog olarak da anılan bu bir yıllık süreçte, Sırbistan heyetine, Dışişleri Bakanlığı’ndan Boris Stefanovic liderlik etmiştir ve heyeti tamamıyla erkek yetkililerden oluşmuştur. Kosova heyetine ise, Kosovalı kadınların tam desteğini alan ve Ahtisaari arabuluculuğu döneminde tüm taleplere rağmen yer verilmeyen, Başbakan yardımcısı Edita Tahiri başkanlık etmiştir. Tahiri’nin ekibi 3 kadın ve 3 erkek danışmandan oluşmaktaydı. Avrupa Dış Eylem Servisi’nden üç yetkiliden oluşan AB arabuluculuk ekibine ise kıdemli AB diplomatı Robert Cooper liderlik etmiş ve müzakerelerin başkanlığını yapmıştır. Diğer iki AB yetkilisi, 1 Mayıs 2011’de Kosova’da AB Özel Temsilcisi olan Fernando Gentilini ve Kosova masa sorumlusu Anna-Maria Boura idi (Bergmann 2020, 114). Ayrıca, Avrupa Komisyonu’nun Genişleme Genel Müdürlüğü’nden dönüşümlü bir üye de toplantılara katılarak eşbaşkan olarak görev yapmıştır. Bu da barış süreciyle AB üyelik sürecinin paralel gittiğinin göstergelerinden biridir ve arabulucu AB’nin taraflar üzerindeki etkisini artırır niteliktedir.

Belgrad-Priştine diyalogunun ikinci aşaması (Ekim 2012-Eylül 2014), AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikasından sorumlu Yüksek Temsilcisi ve Komisyon Başkan Yardımcısı (AB Yüksek Temsilcisi) Cathrene Ashton arabuluculuğunda, hükümet başkanları düzeyinde gerçekleşmiştir. Kosova Başbakanı Hashim Thaci ve yeni seçilen Sırbistan Başbakanı Ivica Dacic yine Brüksel’de görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu üst düzey siyasi müzakerelerde, her iki Başbakan’a az sayıda danışman eşlik etmiştir. Sırbistan tarafında, Sırbistan hükümetinin Kosova ve Metohija Ofisi’nin direktörü Marko Djuric kilit rol almıştır. Kosova tarafında, Edita Tahiri önemli bir figür olarak kalmaya devam etmiştir. Tahiri, Başbakan’a destek sağlayan çalışma grubu içinde ve Kosova heyetinin koordinatörü olarak müzakerelerde önemli rol oynamıştır (Bergmann 2020, 114).

Brüksel’de gerçekleşen Belgrad-Priştine Diyalog sürecine sivil toplum örgütlerinin doğrudan katılımı ise tüm taleplerine rağmen gerçekleşmemiştir (KWN 2021). Katılımdan dışlanmalarına yol açan yorumbilgisel adaletsizliğe bir müdahale niteliğinde, Sırbistan’daki kadın barış hareketinin en önemli temsilcisi Siyahlı Kadınlar Belgrad, Kuzey Kosova’daki Sırp kadınları temsilen Mitrovica İnsan Hakları için Kadınların Derneği (Mitrovica Women’s Association for Human Rights) ve kesişimsel olarak tüm Kosovalı kadınları temsil eden bir platform olan Kosova Kadın Ağı, arabulucu Ashton ile iletişime geçmeye çalışmışlardır. 2013’te Ashton’a gönderdikleri açık mektupta, AB’nin epistemik sorumluluğunu ve beklentilerini şu cümlelerle ifade etmişlerdir:

Tarafların, yani Kosova ve Sırbistan’ın, müzakerelerde kadınları ve kadınların bakış açılarını dahil etme konusunda ana sorumluluğa sahip olduklarını kabul ediyoruz. Ancak, müzakerelere aracılık eden ve tarafların teşviklerini yönlendiren AB’nin, sürece kadınların katılımı ve kadın haklarıyla ilgili uluslararası ilkelerin korunmasını talep etme konusunda benzersiz bir fırsat ve aynı zamanda bir yükümlülüğe sahip olduğuna kuvvetle inanıyoruz. Bu durum, taraflardan birinin üyelik müzakerelerine başlamaya yakın olması ve diğerinin potansiyel aday ülke olması nedeniyle daha da önem kazanmaktadır. Bu nedenle, BM Güvenlik Konseyi’nin 1325 ve 2122 sayılı kararlarını yerine getirme ve uluslararası insan hakları standartları ile AB taahhütlerini (örneğin AB Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı), koruma fırsatını kullanmanızı önemle rica ediyoruz (Letter to Ashton, 04.12.2013).

Diyalog sürecinin üçüncü aşaması (2015-2020), Ashton’un selefi AB Yüksek Temsilci Federica Mogherini arabuluculuğunda, iki ülkenin Cumhurbaşkanı’nın katılımıyla Brüksel’de gerçekleşen üst düzey toplan-

tılar formatında ilerlemiştir. Sırbistan tarafını Aleksandar Vučić ve Kosova tarafını Hashim Thaçi temsil etmiştir. Edita Tahiri, Kosova heyetindeki kilit çalışma grubu başkanlığı ve koordinatörlük rolünü 2017 yılına kadar sürdürmüştür. Bu dönem sonrasında, arabulucu Mogherini görüşmeleri Brüksel’de ikili ve liderlik düzeyinde gerçekleştirmiştir. Tahiri’nin Kosova müzakere heyetinde kilit rol oynadığı 2011-2017 yılları arasında heyette görev alan 90 yetkiliden 14’ü kadın olabilmıştır. Yani masada kadın temsili yüzde 15 ile sınırlı kalmıştır. Sonraki dönemde ise, kadınlara masada ve heyette verilen roller, yani anlamlı temsilleri, giderek azalmıştır. Sırbistan müzakere heyetinde ise kadın temsili yok denecek sayıdadır ve kilit görevlerde kadın uzmanlara ya da danışmanlara yer verilmemiştir (BPRG 2020, 18).

Günümüzde hala devam eden Belgrad-Priştine diyalog sürecinin dördüncü aşamasına 2020 yılında AB Yüksek Temsilcisi Josep Borrell döneminde geçilmiştir. AB Konseyi, sürece yeni bir siyasi ivme kazandırmak amacıyla Nisan 2020’de Miroslav Lajčák’ı Belgrad-Priştine Diyalogu ve diğer Batı Balkan bölgesel meseleleri için AB Özel Temsilcisi olarak atamıştır. AB Yüksek Temsilcisi Borrell’in katıldığı ve Miroslav Lajčák’ın arabuluculuğunda liderler seviyesinde gerçekleşmesi kararlaştırılan üst düzey görüşmelere Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić ve Kosova Başbakan’ı Albin Kurti katılmışlardır (EEAS 2022b). Bu görüşmelere dair paylaşılan görsellerde, diyalogun ilk iki aşamasının aksine, arabulucular Borrell ve Lajčák’ın yanında iki liderden başka hiçbir heyet yetkilisi yer almamıştır. Kosovalı ve Sırbistanlı kadınlar adına Kosova Kadın Ağı’nın Miroslav Lajčák’a ve Kosova’daki AB Delegasyonu Başkanı ve AB Özel Temsilcisi Tomáš Szunyog’a hitaben gönderdiği ‘Diyalog Sürecinde BM Güvenlik Konseyi Kararı 1325’in Uygulanmasını Talep Ediyoruz’ başlıklı mektupta “bizler, bu önemli süreçlerden ve istişarelerden marjinalleştirilmeye devam ediyoruz” (Letter to Lajčák and Szunyog, 02.02.2022) demişlerdir ve devam eden toplumsal cinsiyet körlüğünün ve katılımındaki adaletsizliğinin bir kez daha altını çizmişlerdir.

Kadınların Barış Müzakerelerinde Öncelikleri ve AB Arabuluculuğundan Talepleri

Kosovalı ve Sırbistanlı kadınların barış hareketi, 2011 yılı başlarında yeni bir müzakere sürecine AB arabuluculuğunda girileceğini öğrendiklerinde, farklı etnik ve toplumsal kesimleri temsil eden Kosovalı kadınlara ve sivil toplum örgütlerine masada bir yerleri olsaydı önceliklerinin neler olacağını sorarak bir dizi somut başlık belirlemiş ve kamuoyuyla paylaşmışlardır (KWN 2021, 91). Tablo 2’de, kadınların mücadelesini belirleyen meseleler ve arabulucu AB’den ve hükümetlerinden barış için talep ettikleri temel konu başlıkları verilmiştir.

Tablo 2. Belgrad-Priştine Diyalog Sürecinde Kadınların Gündemi

- (1) Sırbistan’ın savaş sırasında sivil halka karşı işlediği suçları ve şiddeti tanınması ve kamuoyu önünde özür dilemesi.
- (2) Tüm etnik gruplardan kayıp kişilerin durumlarının tespiti ve dönüşlerin sağlanması.
- (3) Savaş suçları işlemiş tüm kişilerin, savaş sırasında işlenen cinsel şiddet de dahil olmak üzere, yargılanarak adaletin sağlanması.
- (4) Savaş sırasında yok edilen sivillerin geçim kaynakları için tazminat ve onarım sağlanması. Kosova’daki insanların emeklilik maaşlarının iade edilmesi.
- (5) Kosova’daki Sırp için hangi yasaların geçerli olduğunun netleştirilmesi. Sırp için Kosova’da verilen farklı pasaport türleriyle ilgili olarak hareket özgürlüğü sorunlarının çözülmesi.
- (6) Camiler, manastırlar, kiliseler ve mezarlıklar dahil olmak üzere tüm kültürel miras alanlarının, ve dinlerin korunmasının sağlanması.

Kaynak: Kosovo Women’s Network (KWN). A Seat at the Table Women’s Contributions to and Expectations from Peacebuilding Processes in Kosovo. (KWN ve UN Women, 2021),91.

Kosovalı kadınların destekledikleri ve temsilcileri olarak gördükleri Başbakan yardımcısı ve müzakere heyeti başkanı Edita Tahiri, kadınların taleplerini 2011 yılında başlayan teknik diyalog sürecine taşımıştır. Görüşmelerde taraflar masaya onbir konunun gelmesini ve üzerinde görüşmelere başla-

mayı kabul etmişlerdir. Bu sürecin sonunda, Kosova'nın uluslararası örgütlere üye olabilmesi ve nüfus defterleri konularında mütabakata varabilmişler, aralarında kadınların da itiraz etmeyeceği seyahat özgürlüğü, telekomünikasyon, gümrük ve ticaret, enerji, nüfus defterleri, üniversite diplomaları gibi günlük hayatın işleyişine dokunan yedi başlık müzakereye açılabilmiş ve üzerlerinde kısmen anlaşılmıştır. Ancak, masaya gelen ve kadınların özellikle talep ettiği konular arasında olan savaş döneminde kaybolan insanların durumu ve kültürel miras konuları üzerinde anlaşmaya varılamamıştır (Bergman 2020, 115). Kadınların diğer talepleri ise Sırbistan heyeti tarafından reddedilmiş, bu nedenle gündeme bile alınmamıştır. AB, bu duruma müdahil olmayıp pasif duruş sergilemiştir (KWN 2021, 88).

Catherine Ashton arabuluculuğundaki üst düzey siyasi diyalog sürecinin (2012- 2014) en önemli katkısı, Ashton ve ekibinin formüle ettikleri ve o dönem takdir toplayan ilk 'İlişkilerin Normalizasyonunu Yöneten İlkeler Anlaşması (Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations), yaygın bilinen adıyla Brüksel Anlaşması'dır (Brussels Agreement 2013). 19 Nisan 2013 tarihinde iki ülkenin Başbakan'ının imzaladığı ve onay için Parlamentolara sevk edilen Brüksel Anlaşması'nın odağı, Kosova'nın Sırp çoğunluklu kuzey kısmına ilişkin yönetim meseleleri ve bu bölgenin Kosova'nın yasal ve siyasi kurumsal yapısına entegrasyonu olmuştur. Bu başlıklar, insan hakları ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde olmak şartıyla kadınların da öncelikleri arasındaydı (KWN 2021, 91). AB arabuluculuk ekibi, Brüksel Anlaşması'nın içine telekomünikasyon, enerji hatları, sınır güvenliği gibi teknik konuları da başarı ile ilave edebilmiştir. Ancak, görüşülen bir çok konu başlığı askıda kalmış, kısmen uzlaşılan konular sonraki dönemde uygulanmamış ya da bir daha hiç görüşülmemiştir (Bergmann 2020, 119). Epistemik adaletsizlik ve arabulucuların sorumlulukları perspektifinden değerlendirildiğinde, Brüksel anlaşması hem içeriğinde hem de uygulanmasında kadınların taleplerini entegre etme noktasında ciddi eksiklikler barındırmaktadır.

Edita Tahiri, Brüksel Anlaşması'nın hemen sonrasında, Diyalog sürecinin ilerleyen aşamalarını şekillendirebilmek amacıyla bir çalışma içine girmiştir. Kosova'nın Mart 2014'te kamuoyu ile de paylaştığı tutum belgesinin 'savaş tazminatları' başlığı altında kadınların taleplerini de karşılayacak şekilde toplumsal cinsiyet adaleti, savaş sırasında kadınların maruz kaldıkları cinsel şiddet suçlarının tanınması talebi ve tazminatlar konusu dahil edilmiştir (Edita Tahiri 2014). Ancak, Ashton'dan sonra göreve gelen AB Yüksek Temsilcisi Mogherini'nin baş arabuluculuğunda gerçekleşen Belgrad-Priştine Diyalogu üçüncü aşaması (2015–2020), yeni görüşme başlıkları açmaktansa öncelikle daha önce varılan anlaşmaların uygulanmasına odaklanmıştır. Bu nedenle, Tahiri'nin proaktif olarak kadınların taleplerini müzakere masasına taşıma ve gündem oluşturma girişimleri hem arabulucu AB tarafında hem de Sırbistan tarafında etkili olamamıştır (Bergmann 2020, 122).

AB arabuculuğu eşliğinde devam eden üst düzey siyasi diyalog sürecinin dördüncü ve günümüzde hala devam eden son aşamasına geçildiğinde, kadınlar on yılı aşkın süredir karşılaştıkları epistemik adaletsizliği bir kere de yeni arabuluculuk ekibine iletme çabası içine girmişlerdir. 2 Şubat 2022 tarihinde, arabulucu Lajčák ve Szunyog'a hitaben gönderilen açık mektupta BMGK'nin 1325 sayılı kararını ve AB'nin taahütlerini normatif dayanak olarak kullanarak müzakerelerde anlamlı temsillerini talep etmelerinin yanında, istikrarlı bir şekilde gündeme taşımaya çalıştıkları kayıp insanlar, tazminatlar, kültürel ve dini miras ve sivillere karşı işlenen cinsel şiddet de dahil tüm savaş suçlarının tanınması, özür dilenmesi ve faillerin yargılanarak adaletin sağlanması taleplerini iletmişlerdir (Letter to Lajčák and Tomáš Szunyog, 02.02.2022)

Borrell ve Lajčák arabuluculuk döneminin en önemli kazanımı, AB'nin formüle ettiği ve 27 Şubat 2023'te üzerinde uzlaşılan 'Belgrad-Priştine Diyalogu: Kosova ile Sırbistan Arasındaki İlişkilerinin Normalleşmesi Yolunda Anlaşma' adlı metindir (EEAS 2023a). Kuzey Makedonya, Ohrid'de

bir araya gelen liderler Vučić ve Kurti'nin (imzalamasalar da) uzlaştıklarını beyan ettikleri bu metnin odak noktasını, önceki dönemler Sırbistan tarafının itirazları nedeniyle çözümsüz kalan kayıp insanlar meselesinin ivedilikle ele alınması ve yine önceki dönemlerde muğlak kalan ve bu nedenle sık sık bölgede çatışmaların yaşandığı Kuzey Kosova'daki Sırp çoğunluklu bölge ile ilgili konular teşkil etmiştir. AB, arabulucu olarak ciddiyetini göstermek ve tarafları uzlaşma çizgisi üzerinde tutmak amacıyla, bu Anlaşma'nın eksiksiz uygulanmasını tarafların AB üyelik süreci koşulluluk politikasının içine entegre etmiş, üyelik sürecinde ilerlemeyi doğrudan uzlaşmaya bağlamıştır. Aynı zamanda, ülkelerin ekonomik kalkınmalarında ciddi rol oynayan AB yardımları ve fon akışı da Anlaşma'nın kabulüne ve eksiksiz uygulanmasına bağlanmıştır (EEAS 2023b).

Savaş sırasında kaybolan insanlar ve Kuzey Kosova'nın demokratik yönetimi kadın örgütlerinin de sahiplendiği konu başlıklarıdır ve ilerleme olarak tanımlanabilir. Ancak, 8 Mart 2023'te, Kosova ve Sırbistan'ın önde gelen kadın örgütlerinin, medya temsilcilerinin ve barış akademisyenlerinin kaleme aldığı bildiri (Peaceful Change Initiative 2023) göstermektedir ki 2023 yılı başında gündeme gelen yeni anlaşma metninin hazırlanmasında hem kadınlar yer almamış, hem de metin toplumsal cinsiyet perspektifi ile yazılmamıştır. Başka bir ifadeyle, kadınların neredeyse yirmi yıldır maruz kaldıkları tanıklık ve yorumbilgisel adaletsizlikle mücadele, bu en güncel anlaşma metninde de gözatilmemiştir.

Tartışma ve Sonuç

Makalenin bulguları ışığında, AB arabuluculuğundaki Belgrad-Priştine Diyalog sürecinde kadınların niceliksel katılımını, (a)AB arabuluculuk ekibi içinde kadınlar, (b) Kosova müzakere heyeti içinde kadınlar, (c) Sırbistan müzakere heyeti içinde kadınlar ve (d) sivil toplumun katılımı olarak dört boyutta tartış-

mak yerinde olacaktır. Yakından bakıldığında, AB Dış İlişkiler Servisi kurumsal yapısı içinde şekillenen AB arabulucuk ekibinin kadın-erkek dağılımının pariteyi yakaladığını ve baş arabulucu olarak görevlendirilen dört deneyimli diplomattan ikisinin kadın olduğunu görmekteyiz. Ashton ve Mogherini gibi üst düzey diplomatların arabuluculuk yapması, hem AB'nin barış sürecine verdiği önemi, hem de AB'nin iç işleyişinde BMGK kararı 1325 çerçevesinde hareket ettiğini gösterir niteliktedir. Bu anlamda, koyduğu en az yüzde 33 kadın kotası hedefini kendi kurumsal yapısı içinde yakalayabilmiştir. Ancak, Sırbistan ve Kosova heyetlerinin kadın-erkek dağılımına bakıldığında, kurumiçi gösterdiği hassasiyetin arabuluculuk yaptığı ülkelere yansımadığını görmekteyiz. Müzakere heyetlerinin yapısı ülkelerin liderlerine bırakılmış ve süreçte kadınların temsilinin ve dolayısıyla temsilde epistemik adaletin teşviki için gözle görülür bir sorumluluk girişiminde bulunulmamıştır.

Barış süreçlerinde epistemik adaletin sağlanması ve arabulucuların sorumlulukları bağlamında incelenen önemli bir diğer konu, Sırbistan ve Kosova'daki kadın sivil toplum örgütlerinin üst düzey siyasi diyalog sürecine nasıl ve ne ölçüde dahil edildiğidir. Kadın örgütlerinin destekledikleri Edita Tahiri'nin görüşmelerdeki kilit rolü, ülkelerinin ivme kazanan AB üyelik süreci ve demokratik reformlar, Catherine Ashton ve Mogherini gibi kadınların baş arabulucu olarak diyalog sürecini yönetmesi her iki ülkedeki kadın örgütlerinin gözünde anlamlı katılımlarının sağlanması için siyasi bir fırsat penceresi olabilecek niteliktedir. Ancak, tüm bu olumlu faktörlere ve beklentilere rağmen Belgrad-Priştine Diyalog sürecinde Brüksel'de düzenlenen görüşmelere sivil toplum örgütlerinin anlamlı ve doğrudan katılımı gerçekleşmemiştir. Bunun yanında, müzakerelerde tartışılacak konu başlıklarında, gündemin belirlenmesinde ve AB'nin 2013 ve 2023 yıllarında formüle ederek tarafların devlet başkanlarına sunduğu anlaşma metinlerinin hazırlanmasında kadın örgütlerinin görüşleri alınmamıştır.

Müzakere başlıkları ve AB tarafından hazırlanan anlaşma metinleri-

nin içeriklerinin incelemesi göstermiştir ki, hükümetlerin onayladığı ve siyasi sayılmayan teknik konulara öncelik verilip kadınların talepleri ikincilleştirilmiştir.

AB arabuluculuk pratiklerinin 2011 ile 2024 arasında incelenmesi, yukarıda da tartışıldığı gibi, AB'nin ülkelerinin hükümetleri tarafından dışlanan kadınlara karşı hem süreçle hem de içerikle ilgili epistemik sorumluluklarını yeterince yerine getirmediğini göstermiştir. Bu makalenin ortaya koyduğu gibi kadınların üst düzey müzakerelere katılımında marjinalize edilmesiyle kaybedilmiş fırsat, AB'nin normatif bir uluslararası aktör olma iddiasını da yakından etkilemektedir. Bu nedenle hala devam etmekte olan diyalog sürecinin geleceğini şekillendirirken kadınların anlamlı katılımının dikkate alınması önemlidir.

Kaynakça

- Aggestam, Karin. "WPS, Peace Negotiations, and Peace Agreements," *The Oxford Handbook of Women, Peace, and Security* ed. Davies, Sara E. ve Jacqui True (Oxford: Oxford University Press, 2019), 815-828.
- Ahtisaari, Martti. "Conflict Resolution: The Case of Kosovo" *Irish Studies in International Affairs* 19, no.1 (2008): 183-187.
- Balkans Policy Research Group (BPRG). *The Brussels Dialogue between Kosovo and Serbia Achievements and Challenges*. BPRG Policy Report 2020. https://dialogue-info.com/wp-content/uploads/2020/12/BPRG_DIALOGU-I-BRUKSELIT_ENG.pdf (son erişim tarihi 15.08.2024)
- Bergmann, Julian. *The European Union as International Mediator Brokering Stability and Peace in the Neighborhood* (London and New York: Palgrave MacMillan, 2020).
- Bracewell, Wendy. "Rape in Kosovo: Masculinity and Serbian Nationalism."

Nations and Nationalism 6, (2000): 563–590.

Brussels Agreement. *The First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations*. 19.04.2013. <https://www.srbija.gov.rs/specijal/en/120394> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Cabinet of Deputy Prime Minister Edita Tahiri. *Brussels Dialogue – Topics for Next Phase*. Prishtinë/Priştina, 29.03.2014. <https://dialogue-info.com/wp-content/uploads/2020/10/Brussels-Dialogue-Topics-for-next-phase-29-March-2014.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Charlesworth, Hilary. “Are Women Peaceful? Reflections on the Role of Women in Peace-building.” *Feminist Legal Studies* 16, no. 3(2008): 347-61.

Collins, Patricia Hill. “The Social Construction of Black Feminist Thought.” *Signs* 14, no. 4 (1989): 745-773.

Council of the European Union. *Comprehensive Approach to the EU Implementation of United Nations Security Council 1325 and 1820 on Women Peace and Security* (15671/1/08). (2008a). 01.12.2008. Brussels. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2015671%202008%20REV%201/EN/pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Council of the European Union. *Council Joint Action 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo*. (2008b). EULEX KOSOVO. <https://eur-lex.europa.eu/eli/joint-action/2008/124/oj> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Council of the European Union. *Concept on Strengthening EU Mediation and Dialogue Capabilities* (15779/09). 10.11.2009. Brussels. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2015779%202009%20INIT/EN/pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Council of the European Union. *Concept on EU Peace Mediation* (13951/20).

11.12.2020. Brussels. <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/st13951.en20.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Di Lellio, Anna. "Seeking Justice for Wartime Sexual Violence in Kosovo: Voices and Silence of Women." *East European Politics and Societies and Cultures* 30, no. 3 (2016): 1–23.

Economides, Sypros ve James Ker-Lindsay. "Pre-accession Europeanization: The Case of Serbia and Kosovo." *JCMS: Journal of Common Market Studies* 53, no.5 (2015): 937-1194.

Enloe, Cynthia. *Bananas, Beaches and Bases Making Feminist Sense of International Politics* (Berkeley: University of California Press, 1990).

European Union External Action (EEAS). *Belgrad-Pristina Dialogue The European Union Facilitates the Dialogue on the Comprehensive Normalization of Relations between Kosovo and Serbia. Strategic Communications*. (2022a). 16.03.2022. https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue_en (son erişim tarihi 15.08.2024)

European Union External Action (EEAS). *About the Dialogue. Strategic Communications*. (2022b). 16.03.2022. https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue_en (son erişim tarihi 15.08.2024)

European Union External Action (EEAS). *Belgrade-Pristina Dialogue: Agreement on the Path to Normalisation between Kosovo and Serbia*. (2023a). 27.02.2023. https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-agreement-path-normalisation-between-kosovo-and-serbia_en (son erişim tarihi 15.08.2024)

European Union External Action (EEAS). *Belgrade-Pristina Dialogue: Implementation Annex to the Agreement on the Path to Normalisation of Relations between Kosovo and Serbia*. (2023b). 18.03.2023. <https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-implementation->

[annex-agreement-path-normalisation-relations-between_en](#) (son erişim tarihi 15.08.2024)

Equal Future Kosovo. Kosovo. <https://www.equalfuture-eurasia.org/womens-representation-in-politics-and-public-administration/kosovo> (son erişim tarihi 15.09.2024)

Equal Future Serbia. Serbia. <https://www.equalfuture-eurasia.org/womens-representation-in-politics-and-public-administration/serbia> (son erişim tarihi 15.09.2024)

Fricker, Miranda. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing* (Oxford: Oxford University Press, 2007).

Fricker, Miranda. “Epistemic Justice as a Condition of Political Freedom?” *Synthese*, 190, no.7 (2013):1317–1332.

Fricker, Miranda. “Evolving Concepts of Epistemic Injustice,” *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice* ed. Kidd, I. J. vd. (London, New York: Routledge, 2017), 53-61.

Guerrina, Roberta, Toni Haastrup ve Katharine A. M. Wright. “Contesting Feminist Power Europe: Is Feminist Foreign Policy Possible for the EU?.” *European Security* 32, no. 3(2023): 485-507.

Guerrina, Roberta ve Katharine A. M. Wright. “Gendering Normative Power Europe: Lessons of the Women, Peace and Security Agenda.” *International Affairs* 92, no.2 (2016): 293–312.

Ker-Lindsay, James. “Preventing the Emergence of Self-determination as a Norm of Secession: An Assessment of Kosovo ‘Unique Case’ Argument?” *Europe-Asia Studies* 65, no.5 (2013): 837–856.

Kidd, Ian James, José Medina ve Gaile Pohlhaus. “Introduction to Routledge Handbook of Epistemic Injustice,” *The Routledge Handbook of Epistemic*

Injustice ed. Kidd, I. J. vd. (London, New York: Routledge, 2017), 1-11.

Kirby, Paul ve Laura Shepherd. "Women, Peace, and Security: Mapping the (Re)production of a Policy Ecosystem" *Journal of Global Security Studies* 6, no.3 (2021):1-25.

Letter to EU Special Representative for Belgrade-Pristina Dialogue, Mr. Miroslav Lajčák: Head of EU Office in Kosovo/EU Special Representative Ambassador Tomáš Szunyog. 02.02.2022. https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2022/02/Letter_KWN-Seeks-Implementation-of-UNSCR-1325-in-Dialogue_02_-2_2022-1.pdf (son erişim tarihi 15.08.2024)

Kosovo Women's Network (KWN). *A Seat at the Table Women's Contributions to and Expectations from Peacebuilding Processes in Kosovo* (KWN ve UN Women, 2021). <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2021/04/KWN-A-Seat-at-the-Table-ENG.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Kosovo Women's Network (KWN). *1325 Facts and Fables: A Collection of Stories about the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 on Women, Peace, and Security in Kosovo* (Pristina, Kosovo: KWN, 2022). <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2022/10/1325-Facts-and-Fables-1.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Letter to Baroness Catherine Ashton High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, EEAS, Brussels, Kosovo Women's Network. 04.12.2013. <https://mwahr.org/wp-content/uploads/2024/04/Letter-of-inclusion-of-UNSCR-1325-in-ongoing-talks-between-Kosovo-and-Serbia-Baronesses-Eshton.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Kronsell, Annica. "Sexed Bodies and Military Masculinities: Gender Path

- Dependence in EU's Common Security and Defense Policy." *Men and Masculinities* 19, no.3 (2016):311-336.
- Medina, Jose. "Hermeneutical Injustice and Polyphonic Contextualism: Social Silences and Shared Hermeneutical Responsibilities." *Social Epistemology* 26, no. 2 (2012): 201–220.
- Medina, Jose. *Epistemologies of Resistance: Gender and Racial Oppression, Epistemic Injustice, and Resistant Imagination* (Oxford: Oxford University Press, 2013).
- Medina, Jose. "Varieties of Hermeneutical Injustice," *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice* ed. Kidd, I. J. vd. (London, New York: Routledge, 2017), 41-53.
- Montoya, Celeste. "International Initiative and Domestic Reforms: European Union Efforts to Combat Violence against Women." *Politics & Gender* 5, no.3 (2009):325–348.
- O'Reilly, Maria. *Gendered Agency in War and Peace Gender Justice and Women's Activism in Post-Conflict Bosnia Herzegovina* (London: Palgrave Macmillan, 2018).
- Paffenholz, Thania. "What Works in Participation," *The Oxford Handbook of Women, Peace, and Security* ed. Sara Davis vd. (Oxford: Oxford University Press, 2019), 148-160.
- Paffenholz, Thania, Nick Ross, Steven Dixon, Anna-Lena Schluchter Ve Jacqui True. *Making Women Count— Not Just Counting Women: Assessing Women's Inclusion and Influence on Peace Negotiations*. Report. (ITI and UN Women, 04.01.2016). <https://www.inclusivepeace.org/wp-content/uploads/2021/05/report-making-women-count-en.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024) Palmiano Federer, Julia. *On Gender – The Role of Norms in International Peace Mediation* (Bern: Swisspeace, 2016). <https://www>.

files.ethz.ch/isn/196037/1_2016_online.pdf (son erişim tarihi 15.08.2024)

Peaceful Change Initiative. *Women's Voices for Peace in Serbia and Kosovo*. 08.03.2023. <https://peacefulchange.org/news/womens-voices-for-peace/> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Pohlhaus Gaile, Jr. "Varieties of Epistemic Injustice," *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice* ed. Kidd, I. J. vd. (London, New York: Routledge, 2017), 13-26.

Rehn, Elisabeth ve Ellen Johnson Sirleaf. *Women, War and Peace: The Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-Building* (New York: UNIFEM, 2002). <https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/3F71081FF391653DC1256C69003170E9-unicef-WomenWarPeace.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Stern, Maria. "Gender and Race in the European Security Strategy: Europe as a Force for Good" *Journal of International Relations and Development* 14, no.1 (2011): 28-59.

Tronci, Federica. *The European Union Mediation and Women, Peace and Security Agenda in the Libyan Peace Process*. 30.10.2020. Agency for Peacebuilding. <https://www.peaceagency.org/the-european-union-mediation-and-the-women-peace-and-security-agenda-in-the-libyan-peace-process/> (son erişim tarihi 15.08.2024)

UN Women. *A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 Preventing Conflict Transforming Justice Securing the Peace* (New York: United Nations, 2015).

United Nations. *Guidance for Effective Mediation* (New York: United Nations, 2012).

United Nations Security Council. Letter dated 10 December 2007 from the

Secretary-General to the President of the Security Council: Report of the European Union/United States/Russian Federation Troika on Kosovo. (2007) <https://www.refworld.org/reference/countryrep/unsc/2007/en/68479> (son erişim tarihi 15.08.2024)

United Nations Security Council S/RES/1244. Resolution 1244 (1999)
Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999.

United Nations Security Council S/RES/1325. Resolution 1325 (2000)
Adopted by the Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000.

Urrutia, Pamela, María Villellas ve Ana Villellas. *The Role of the EU and Other Third Parties in Promoting the Gender, Peace and Security Agenda in Mediation and Dialogue Processes*. WOSCAP Enhancing EU Peacebuilding Capabilities.